
РОЗДІЛ III. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.19>

БЕЗПЕРЕРВНІСТЬ ВОЛОДІННЯ ЧУЖИМ МАЙНОМ ЯК УМОВА НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЗА НАБУВАЛЬНОЮ ДАВНІСТЮ

Гринько С.Д.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова,
ORCID ID: 0000-0003-2737-5702*

Сердечна І.Л.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
ORCID ID: 0000-0002-6417-7249*

Гринько С.Д., Сердечна І.Л. Безперервність володіння чужим майном як умова набуття права власності за набувальною давністю.

Наукова стаття присвячена дослідженню питання безперервності володіння чужим майном як підстави набуття права власності за набувальною давністю. Актуальність теми дослідження полягає в тому, що питання набувальної давності визнане законодавством як правовий спосіб виникнення права власності за умов, встановлених законом, також на актуальність теми вказує залучення до підприємницької та іншої економічної діяльності нових видів майна, активізація господарської діяльності.

Метою наукової статті є розкрити сутність безперервності володіння чужим майном як умови набуття права власності за набувальною давністю.

Підкреслюється, що набувальна давність – це спливи визначеного законом строку, внаслідок чого в особи, яка володіє чужим майном, виникає на нього право власності за умови дотримання вимог закону, зокрема добросовісності, відкритості, безперервності володіння ним.

Автори зазначають, що інститут набувальної давності пов'язаний із цивільно-правовими строками, а також із цивільно-правовим механізмом набуття права власності. Важливим елементом юридичного факту, який виступає підставою до виникнення права власності за набувальною дав-

ністю є умова про безперервність володіння майном. В законодавстві відсутні чіткі критерії для визначення цієї умови, що породжує неоднозначний підхід в теорії та практиці до цього питання.

Визначено, що у цивільному законодавстві відсутній перелік підстав, що переривають набувальну давність. Більшість авторів виділяють два випадки переривання набувальної давності, перший з яких – юридичне переривання, що відбувається за допомогою звернення до суду з позовом уповноваженої особи або шляхом визнання давнісним власником обов'язку до повернення речі власнику, другий – фактичне переривання, яке обумовлюється позбавленням володіння над річчю з боку особи, яка є її законним власником, або особи, яка не розглядається в якості суб'єкта спірного правовідносини.

В статті вказано на те, що безперервність володіння чужим майном означає: 1) володіння чужим майном протягом строку набувальної давності (10 та 15 років); 2) строк набувальної давності не переривався.

Ключові слова: набувальна давність, нерухоме майно, право власності, строк, володіння, безперервність.

Hrynko S., Serdechna I. Continuity of ownership of foreign property as a condition of acquisition of ownership over acquisition.

The scientific article is devoted to the study of the issue of continuity of ownership of other

people's property as the basis for gaining property rights under usucaption. The relevance of the research topic is that the issue of acquisition limitation is recognized by law as a legal way of creating ownership on the terms established by law, new types of property are also attracted to entrepreneurial and other economic activities, and economic activity is intensified.

The purpose of the scientific article is to reveal the essence of the continuity of ownership of other people's property as a condition for gaining property rights under acquisition limitations.

It is emphasized that acquisition age is an expired period determined by law, as a result of which a person who owns someone else's property has ownership of it, subject to compliance with the requirements of the law, in particular integrity, openness, continuity of ownership of it.

The authors note that the institution of acquisition limitation is associated with civil law terms, as well as with the civil law mechanism for acquiring property rights. An important element of the legal fact, which acts as the basis for the emergence of property rights under acquisition limitations, is the condition for the continuity of ownership of property. The legislation lacks clear criteria for defining this condition, which gives rise to an ambiguous approach in theory and practice to this issue.

In civil law there is no list of grounds interrupting the acquisition age. Most authors distinguish two cases of interruption of acquisition age, the first of which is a legal interruption that occurs by applying to the court with a claim of an authorized person or by recognizing an ancient owner as a debt to return the thing to the owner, the second is an actual interruption that is caused by the deprivation of possession of the thing by a person who is its legal owner, or a person not considered as a subject of a disputed legal relationship.

The article states that the continuity of ownership of other people's property means: 1) possession of other people's property during the period of acquisition limitation (10 and 15 years); 2) the period of acquisition limitation was not interrupted.

Key words: acquisition age, immovable property, ownership, term, ownership, continuity.

Постановка проблеми. Проблеми набувальної давності набувають все більшого значення та актуальності у вітчизняній науці та практиці. Підвищена увага до набувальної давності викликана активізацією господарської діяльності в нашій державі, розвитком соціально-економічних відносин, залученням до підприємницької та іншої економічної діяльності нових видів майна, багатofункціональністю набувальної давності, визнанням законодавством набувальної давності як правового способу виникнення права власності за умов, встановлених законом.

Зміст ст. 344 Цивільного кодексу України (далі ЦК України) [10] не дає відповіді на багато питань, необхідних для успішного функціонування набувальної давності в нашій державі, що спричиняє неоднозначне застосування цієї норми на практиці. Так, найбільш актуальними на сьогодні залишаються питання щодо однакового розуміння сутності і застосування на практиці необхідних умов набуття права власності за набувальною давністю – добросовісності, відкритості, безперервності, а також співвідношення позовної та набувальної давності та ін. Крім того, норми про набувальну давність потребують глибокого і всебічного аналізу. Детально зосередимо увагу на дослідженні питання безперервності володіння чужим майном як умови набуття права власності за набувальною давністю.

Стан дослідження теми. Слід відзначити напрацювання з цивільного права, де порушуються питання щодо набувальної давності, таких вчених як: С.М. Братуся, Р.Ф. Гонгало, Д.М. Генкіна, А.С. Довгерта, О.В. Дзери, В.В. Луця, Н.С. Кузнєцової, Р.А. Майданника, Г.К. Матвєєва, Д.І. Мейєра, А.А. Підпригори, О.А. Підпригори, С.О. Погрібного, О.А. Пушкіна, Є.О. Харитонова, О.І. ХаритонОВОЇ, Г.Ф. Шершеневича, Р.Б. Шишки, О.С. Яворської та ін.

Автори ставлять за **мету** розглянути інститут безперервності володіння чужим майном як умова набуття права власності за набувальною давністю.

Виклад основного матеріалу. Умова про безперервність володіння майном є необхідним елементом юридичного факту, який виступає підставою до виникнення права власності за набувальною давністю. При цьому відсутність певних критеріїв цієї умови набувальної давності породжує численні теоретичні дискусії, труднощі в частині правозастосування.

Згідно з ч.1 ст. 344 ЦК України особа, для дотримання цієї умови, повинна володіти чужим майном безперервно протягом всього строку набувальної давності (5 років для рухомого майна, 10 років для нерухомого майна) [10]. У п. 9 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України № 5 від 07.02.2014 р. зазначено, що «володіння визнається безперервним, якщо воно не переривалось протягом всього строку набувальної давності» [6]. Тобто безперервність володіння майном як умова набуття права власності на чуже майно за набувальною давністю характеризують дві ознаки: 1) володіння чужим майном протягом строку набувальної давності; 2) строк набувальної давності не переривався.

При цьому Пленум Вищого спеціалізованого суду України у постанові № 5 від 07.02.2014 р. встановив, що набувальна давність не переривається у таких випадках:

– втрата не із своєї волі майна його давнішим володільцем та повернення цього майна протягом одного року;

– пред'явлення протягом цього строку позову про його витребування;

– особа, яка заявляє про давність володіння, є сингулярним чи універсальним правонаступником, оскільки в цьому разі вона може приєднати до часу свого володіння увесь час, протягом якого цим майном володіла особа, чийм спадкоємцем (правонаступником) вона є [6].

Щодо останньої обставини, то слід зазначити, що Пленум у постанові № 5 відтворює зміст ч. 2 ст. 344 ЦК України, де зазначено, що «особа, яка заявляє про давність володіння, має можливість приєднати до часу свого володіння увесь час, протягом якого цим майном володів її правонаступник» [6]. Зміст вказаної норми вказує на те, що законодавець надав можливість приєднання строку давнісного володіння при універсальному правонаступництві.

Використання конструкцій універсального та сингулярного правонаступництва багатьма юристами критикується. За словами Д.І. Мейєра, спадкування являє собою явище виключно правове, в той час як володіння – реальний факт людської поведінки. Таким чином, для виникнення права власності в силу набувальної давності необхідно мати фактичний доступ до тієї чи іншої речі. З огляду на зазначені обставини цивіліст зазначає, що відчуження майна фактичним його власником не переносить право власності, тому що він не є його титульним власником, а, отже, не володіє щодо речі правомочністю володіння, користування і розпорядження [4].

З цією позицією ми згодні, адже юридично у володільця відсутні правові підстави для передачі майна третім особам з огляду на те, що відповідно до основних засад цивільного законодавства передати можна тільки ті права, якими особа володіє законно. У зв'язку з цим слід особливо підкреслити, що аналіз цього інституту цивільного права і його сутнісних характеристик вимагає комплексного підходу, співвідношення з тими правовими положеннями, з якими вони перебувають у нерозривному зв'язку для того, щоб виключити можливість довільного звернення до механізму придбання майна за набувальною давністю.

Серед правознавців не вироблений єдиний підхід до визначення змісту умови безперервності володіння для виникнення права власності за ст. 344 ЦК України [10]. Багато авторів звертають увагу на об'єктивний критерій, проте істотну значимість має й вольовий елемент володіння.

Таким чином, на підставі вищезазначеного можна констатувати необхідність гнучкого трактування розглянутої умови інституту набувальної давності, в іншому випадку можуть бути створені додаткові перешкоди в придбанні права власності

добросовісним власником, що в кінцевому підсумку може породжувати невизначеність у вирішенні питання про належність речі, перешкоджати забезпеченню стабільності цивільного обороту.

Таким чином, відповідно до цивільного законодавства України має місце залежність визначення строків набувальної давності від виду майна та від підстав заволодіння цим майном. Встановлено необхідність володіння нерухомим майном протягом 10 років (ч. 1 ст. 344 ЦК України) [10]. Слід зазначити, що різні строки набувальної давності встановлено для рухомого і нерухомого майна за тривалістю також в цивільних кодексах країн континентальної правової системи. В Україні на законодавчому рівні закріплено найнижчий за тривалістю строк для набуття права власності на нерухоме майно, порівняно з іншими країнами.

На нашу думку, слушною є думка О.С. Стаценко, що «строк набувальної давності для набуття права власності на нерухоме майно встановлений у 10 років, слід вважати доцільним і обґрунтованим з огляду на призначення набувальної давності щодо якомога скорішого повернення майна до цивільного обороту». Вчена досить доречно згадує вислів Л.Ж. Моранд'єра, що «хоч застосування набувальної давності на практиці може шкодити інтересам власника на користь володільця, все-таки вона спрямована на стабілізацію фактичних відносин, які склалися та існують протягом тривалого строку, в інтересах цивільного обороту» [8].

У багатьох європейських країнах (Нідерландах, Чехії, Польщі та ін.) закріплено поняття екстраординарної набувальної давності, що означає право недобросовісного володільця набувати право власності на майно за набувальною давністю у строк вдвічі триваліший ніж за звичайної (ординарної) набувальної давності. Зазначена позиція заслуговує на увагу. Відповідно запровадження екстраординарної набувальної давності до цивільного законодавства України буде виконувати каральну функцію для недобросовісного набувача. Водночас створить компроміс між інтересами власника майна та потребами цивільного обороту.

Для характеристики такої умови набуття майна за набувальною давністю обов'язковим є надання характеристики строку, з'ясування: початку перебігу строку, зупинення та переривання строку, а також моменту і наслідків його спливу.

Слід зазначити, що вперше у вітчизняній юридичній літературі було запропоновано класифікувати строки набувальної давності на ординарні (звичайні) та екстраординарні (спеціальні) В. П. Маковієм [3, с. 6].

Відповідно до правила обчислення строків, визначеного у положеннях ст. 253 ЦК України, перебіг строку починається з моменту настання події або з наступного дня після відповідної дати [10]. З положень ч. 1 ст. 344 ЦК України випливає, що

перебіг строку набувальної давності розпочинається з моменту заволодіння нерухомим майном. А якщо нерухоме майно набувається за договором, то з моменту передачі нерухомого майна. Тільки з моменту передачі нерухомого майна набувач набуває статус володільця нерухомого майна, яке є чужим (ч. 1 ст. 397 ЦК України) [10].

Слід зазначити, що у ч. 1 ст. 344 ЦК України законодавець початок перебігу строку набувальної давності не ставить у залежність від спливу позовної давності [10]. Це пояснюється тим, що слід захистити як інтереси власника нерухомого майна, так і добросовісного набувача. Саме добросовісний володільця може й не знати про незаконність набуття ним нерухомого майна. Як зазначає Т. Вахонєва, що «захист інтересів добросовісного набувача полягає в тому, щоб тривалість строку володіння нерухомим майном дорівнювала передбаченому строку володіння нерухомим майном для набуття права власності на це нерухоме майно, а не залежала від початку перебігу позовної давності, так як теоретично може виникнути ситуація, коли перебіг позовної давності розпочнеться після спливу передбаченого в ч. 1 ст. 344 ЦК України строку для набуття права власності на нерухоме майно за набувальною давністю» [1, с. 36-41]. Тобто перебіг строку набувальної давності не починається. Однак, якщо перебіг строку набувальної давності розпочався, то цей строк не зможе продовжуватися в разі зупинення позовної давності. Подібна позиція викладена у законодавчих актах деяких країн, наприклад ст. 336 ЦК [2].

Однак такий підхід не може бути застосований до правил ч. 1 ст. 344 ЦК України [10], де відсутній будь-який зв'язок між перебігом строку набувальної та позовної давності. Крім того, встановлення взаємозалежності перебігу набувальної і позовної давності спроможне надовго відтягнути момент набуття права власності на нерухоме майно за набувальною давністю, чи виключити таку можливість зовсім. Цей висновок зумовлений тим, що на практиці можлива ситуація, коли строк набувальної давності спливе, а перебіг позовної давності ще не почнеться.

Відповідно до ч. 1 ст. 261 ЦК України, «перебіг позовної давності (загальної та спеціальної) починається з дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила» [10]. Тобто якщо особа довідалася про порушення свого права, але не мала відомостей про особу, яка це право порушила, перебіг позовної давності починається з моменту, коли управнена особа дізналася про особу, яка це право порушила [5, с. 118].

З урахуванням зазначеного, теоретично можливою є ситуація, коли власник нерухомого майна може ніколи не дізнатися в кого перебуває його нерухоме майно, а отже реалізувати своє право з його витребування не зможе (іншими словами не

розпочнеться перебіг позовної давності), а тому, підстав для початку перебігу строку набувальної давності не буде. При таких умовах добросовісний набувач, проволодівши нерухомим майном тривалий час, не зможе набути права власності на це нерухоме майно за набувальною давністю.

Практичне існування зазначеної ситуації повністю б нівелювало значення набувальної давності та сприяло б збільшенню кількості нерухомого майна, яке б залишалося поза цивільним оборотом. Висновок щодо недоцільності встановлення взаємозалежності перебігу строку набувальної давності та позовної давності обумовлюється законодавчо передбаченою можливістю поновлення пропущеної позовної давності. У зв'язку з цим може виникнути ситуація, коли строк давнісного володіння, передбачений цивільним законодавством України, вплив, однак особа не може набути права власності на нерухоме майно за набувальною давністю у зв'язку з поновленням перебігу строку позовної давності. У випадку встановлення залежності початку перебігу строку набувальної давності від спливу позовної давності, недобросовісний власник міг би не поспішати, знаючи, що в будь-який час зможе реалізувати право на витребування свого нерухомого майна в межах позовної давності. За таких обставин перебіг строку набувальної давності може так і не розпочатися і володіння добросовісним набувачем нерухомим майном протягом передбаченого строку може не мати наслідком набуття ним права власності на нерухоме майно за набувальною давністю.

Таким чином, перебіг строку набувальної давності за ч. 1 ст. 344 ЦК України не має бути залежним від початку спливу чи зупинення позовної давності. Разом з тим уважаємо, що ЦК України має містити окремі норми щодо порядку перебігу строку набувальної давності для уникнення на практиці необґрунтованих посилань на необхідність керуватися законодавчо встановленим порядком перебігу позовної давності [7, с. 114-118].

У цивільному законодавстві відсутній перелік підстав, що переривають набувальну давність. Більшість авторів виділяють два випадки переривання набувальної давності, перший з яких – юридичне переривання, що відбувається за допомогою звернення до суду з позовом уповноваженої особи або шляхом визнання давнісним власником обов'язку до повернення речі власнику, другий – фактичне переривання, яке обумовлюється позбавленням володіння над річчю з боку особи, яка є її законним власником, або особи, яка не розглядається в якості суб'єкта спірного правовідносини.

Необхідно визнати, що передумовою переривання перебігу аналізованого строку є фактичні, та юридичні дії. При цьому слід взяти до уваги позицію Ю.К. Толстого, який стверджує, що джере-

лом для переривання перебігу строку набувальної давності не може бути ситуація короткострокового вибуття з володіння майном, яке ця особа в законному порядку відновила [9].

Аналіз запропонованих цивілістами підходів до визначення підстав, що переривають набувальну давність, дозволив прийти до висновку, що при їх виділенні необхідно враховувати як об'єктивні, так і суб'єктивні обставини, оскільки в іншому випадку звернення до цього інституту може бути або необґрунтовано обмеженим, або неправомірним.

Тобто, якщо річ передається у тимчасове володіння, то воно не переривається в тому випадку, коли особа-власник зберігає вольове ставлення до неї, незважаючи на факт втрати фізичного володіння нею. Це називається концепцією похідного володіння. Можна говорити, що ця категорія використовується тільки в межах цього інституту. При цьому втрата не зі своєї волі майна його давнішим володільцем та повернення цього майна протягом одного року або пред'явлення протягом цього строку позову про його витребування набувальна давність не переривається (ч. 3 ст. 344 ЦК України) [10]. Так, злодій не визнає себе таким, що володіє від чийогось імені – він вважає себе самостійним власником, тому не можна говорити про похідне володіння через відсутність волевиявлення власника на відчуження. Крім того, володіння майном це не факт, а право особи, що розходиться з позицією багатьох вчених з даного питання. З цивілістичної точки зору позиція вищих судових інстанцій видається цікавою і значущою, оскільки передбачає розширене тлумачення аналізованої норми права, з буквального сенсу якої вивести названі конструкції не представляється можливим.

Перерваний строк давнісного володіння відновлюється в повному обсязі в разі відмови законному власникові в позові про право на майно, у разі повернення втраченого володіння протягом одного року для нерухомого майна. Разом з тим безперервність володіння «для давності» не означає, що майно має постійно перебувати у фактичному володінні володільця. Воно може тимчасово вибувати з його володіння з тих самих підстав, за якими воно може вибувати з володіння власника (наприклад, при передачі в оренду), без будь-яких наслідків. У разі переривання перебігу строку набувальної давності час, що минув до перерви, втрачає значення для обчислення строку давності. Після переривання строк починається заново [8, с. 103].

Безперервність як спеціальна умова фактичного володіння є елементом наступного юридичного факту – строку. Згідно ч. 3 ст. 344 ЦК України строк набувальної давності починає обчислюватися з моменту закінчення строку позовної давності за відповідними вимогами. Тобто за віндика-

цією та аналогічним конструкціям, що захищають титульного власника, а не з моменту фактичного заволодіння майном. При цьому ч. 1 ст. 261 ЦК України встановлює, що перебіг позовної давності починається від дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення свого права [10]. Звісно ж, що у разі недійсності правочину, за яким річ перейшла до фактичного власника, строк давності володіння обчислюється з моменту виконання стороною зазначеного правочину обов'язку щодо передачі речі, якщо недійсність правочину не була наслідком винної поведінки власника речі. З огляду на те, що факт початку перебігу строку набувальної давності, пов'язується із спочивом строку позовного захисту права (періоду позовної давності), будь-які обставини, що виступають підставою для поновлення строку згідно ст. 267 ЦК України [10], відкладають ініціювання конструкції набувальної давності. Подібна залежність строків негативно позначається на стабільності цивільного обороту, приводить до того, що строк набувальної давності стає невизначеним. Звісно ж, що, для забезпечення стабільності цивільного обороту, строк набувальної давності має бути пов'язаний з моментом, коли фактичний власник речі почав нею володіти, а не зі спливом позовної давності.

При цьому спірною видається позиція за якої позовну давність розглядають стосовно закону в якості триваючої в часі відмови власника від належного йому права. Дане трактування позовної давності суперечить суті даного інституту. Співвідношення позовної та набувальної давності призводить до думки про те, що дане питання є вкрай складним на сучасному етапі розвитку цивілістичної науки, вимагає більшої теоретичної розробки і закріплення на законодавчому рівні.

Висновки. Таким чином, відсутність у чинному законодавстві переліку умов, що переривають або припиняють володіння протягом строку давності, породжує проблеми у визначенні юридичної приналежності майна і викликає необхідність інкорпорації зазначених обставин до нормативно-правових актів, що регулюють відносини власності.

При цьому, важливим елементом юридичного факту, який виступає підставою до виникнення права власності за набувальною давністю є умова про безперервність володіння майном. В законодавстві відсутні чіткі критерії для визначення цієї умови, що породжує неоднозначний підхід в теорії та практиці до цього питання.

Вважаємо, що можна констатувати необхідність гнучкого трактування безперервності як умови інституту набувальної давності, в іншому випадку можуть бути створені додаткові перешкоди в придбанні права власності добросовісним власником, що в кінцевому підсумку може породжувати невизначеність у вирішенні питання

про належність речі, перешкоджати забезпеченню стабільності цивільного обороту.

Разом з тим, у цивільному законодавстві відсутній перелік підстав, що переривають набувальну давність. Більшість авторів виділяють два випадки переривання набувальної давності, перший з яких – юридичне переривання, що відбувається за допомогою звернення до суду з позовом уповноваженої особи або шляхом визнання давнісним власником обов'язку до повернення речі власнику, другий – фактичне переривання, яке обумовлюється позбавленням володіння над річчю з боку особи, яка є її законним власником, або особи, яка не розглядається в якості суб'єкта спірного правовідносини.

Тому, на нашу думку, безперервність володіння чужим майном означає: 1) володіння чужим майном протягом строку набувальної давності (10 та 15 років); 2) строк набувальної давності не переривався.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вахонєва Т. Набувальна давність як правовий інститут цивільного права: історія та сучасність. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 6. С. 36–41.
2. Гражданский кодекс Республики Молдова от 06.06.2002 г. *Registrul de Stat al Actelor Juridiceale Republicii Moldova*. URL: <http://lex.justice.md/ru/325085>.
3. Маковій В.П. Набувальна давність у цивільному праві: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Х., 2007. 20 с.
4. Мейер, Д.И. Русское гражданское право: В 2 ч. Ч. 2, по испр. и доп. 8-му изд., 1902. М.: Статут, 1997. 210 с.
5. Практика застосування окремих норм Цивільного кодексу України: практич. посіб. А.Г. Ярема та ін. Київ: Видав. Дім «Ін Юре», 2008. 396 с
6. Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав: постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду кримінальних і цивільних справ № 5 від 07.02.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14#Text>.
7. Северова Є.С. Набувальна давність у цивільному праві України: питання застосування за матеріалами судової практики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. Ужгород, 2011. Вип. 17. С. 114–118
8. Стаценко О.С. Набуття права власності на нерухоме майно за набувальною давністю: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2019. 224 с.
9. Толстой, Ю.К. Содержание и гражданско-правовая защита права собственности в СССР. Л.: Ленингр. ун-та, 1955. 220 с.
10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.